

Оҳангарон воҳаси айрим ҳудудларида халқ оғзаки ижодиёти: ўлан жанрига бўлган қизиқиш.

Феруза Маматқулова,

Қўқон ДПИ,(PhD)

Дилҳаёт Сотиболдиев

Қўқон ДПИ, талаба

Аннотация:

Ушбу мақола халқ оғзаки ижодида мавжуд ўлан жанри хусусида, ҳамда Оҳангарон воҳаси, Ангрен шаҳрига туташ қишлоқлардан тўпланган ўланлар мисолида ёритилган.

Калит сўзлар: халқ оғзаки ижоди, ўлан, кўшиқ, қишлоқ, Қурама.

Абстрактный:

Данная статья посвящена жанру народных песен, а также на примере песен, собранных в деревнях близ города Ангрена Охангаронского оазиса.

Ключевые слова: фольклор, олан, песня, деревня, Курама.

Abstract:

This article is focused on the genre of folk songs, as well as on the example of songs collected from the villages near the town of Angren, Ohangaron oasis.

Key words: folklore, olan, song, village, Kurama.

Халқ ижодиётининг энг оммавий жанрларидан бири кўшиқлар бўлиб, улар традицион фольклорда ҳам, замонавий ижодда ҳам салмоқли ўринни эгаллайди. [4, 5] Ўта миллий, тарихий бадиий-эстетик ҳодиса саналувчи кўшиқлар миллатнинг поэтик хотираси, билимлари қомуси, туганмас маънавий бойлиги сифатида жуда қадим замонлардан то ҳозиргача яратилиб, куйланиб келинмоқда. Халқ шеърятининг қадимий, оммавий, анъанавий тури саналувчи кўшиқлар инсонга, инсониятга доимий ҳамроҳ бўлиб, унга маънавий

турмушда кўмакчи, хилма-хил маросимларнинг бетакрорлигини таъминловчи бадий қисми вазифасини ўтаб келмоқда. Халқ кўшиқларида инсоннинг руҳий олами, ички кечинмалари, турмушида содир бўлувчи кўнгилли ва кўнгилсиз воқеалар, ғам-андух ёки шодлигу хуррамликлари, меҳнат машаққатлари, севги изтироблари ҳис-туйғулар орқали аниқ бадий образларда гавдалантирилади. [3, 71]

Халқимиз адабиётни, санъатни севади, халқ оғзаки ижоди намуналарини севади. Тўйлар, байрамлар, турли хил йиғинлар кўшиқларсиз, халқ ўйинларисиз, хусусан, маросим кўшиқларисиз ўтмайди. Фольклоршунос олимларимиз никоҳ тўйларининг биринчи босқичига ўлан ва лапар кўшиқлари мансублигини таъкидлайди. Ўлан жанри ўтмишда асосан, кўчманчи ярим кўчманчилик тарзида ҳаёт кечирадиган ўзбек уруғлари орасида кенг тарқалган бўлиб, қиз узатар оқшомидан бир ёки бир неча кун олдин қизнинг уйида ўтказиладиган “қиз оқшоми”, “қиз базми” деб номланадиган тантаналарда ижро этилган. Ўлан жанри шаҳар ва ўтроқ яшовчи аҳоли ўртасида учрамайди. [2, 54]

Биз ўлан жанри бўйича айрим маълумотларни Оҳангарон воҳаси, хусусан, Ангрен шаҳрига тутшиб кетган Оппартак, Гўшсой каби қишлоқлар, Кўктерак маҳалласидан йиғилган материаллар билан изоҳлашга ҳаракат қиламиз.

Маълумки, ҳар ким ўланчи, кўшиқчи бўлавермайди, кўп қишлоқларда чечан ўланчилар бўлади. Масалан, Тошкент области Оҳангарон район Қорабоғ қишлоқ Советида яшовчи Холжуман Умар ўғли жуда уста ўланчи бўлган. Умтой (Умидой) деган қиз унинг ҳарпдоши (тарафи) бўлиб, уларни Облик, Самарчук, Қорабоғ, Гулбоғ, Очамайли каби ён атрофдаги қишлоқ тўйларига айтганлар. Улар қатнашган тўйлар жуда қизиган. Шунинг каби Наманган области Поп район Уйғур қишлоқ Совети Чоркесар қишлоғида яшовчи Тўйчи Юсуфов каби ўланчилар кўп бўлган. Ҳар жойда мана шундай ўланни кўп биладиган чечанлар бўлади. [1, 163] Оҳангарон воҳасидаги Ангрен шаҳри аҳолиси ҳам ўлан жанри

ихлосмандларидан бўлиб, шулар қаторида Ангреннинг машҳур ўланчиси Турдиали Пардаев ҳам бор ва бу инсон ота-боболаридан қолган Оҳангарон ўланларини ёйишга, ўланлар билан халқни янада қизиқтиришга қаттиқ ҳаракат қилган ва ҳаракат қилиб келмоқда. Ўлан якка ҳолда, йўлда борганда, ёлғиз қолганда, кўпчилик илтимоси билан ҳам айтилаверади. Мисол учун, Турдиали ака Пардаевнинг ушбу ўланини мисол қилиб келтиришимиз мумкин:

Юртимизнинг тиниқ бўлсун осмонлари

Қўшақариб завқлар туйсун инсонлари

Ортаверсин ўзбек элин имконлари

Истиқболга йўлдош бўлсун шараф-у шон

Саодатга ватан бўлсун Ўзбекистон!

Завол кўрмай эзгу бўлсин қўзғалган шаҳд

Бутун бўлсун бизга илоҳ йўллаган бахт

Тўй берайлик, эл дуоси бу тилло тахт

Фарзанд кўриб тўй берайлик шул Ватанда

Даврон суриб шод юрайлик шул ватанда.

Юртимизнинг тиниқ бўлсун осмонлари,

Қўшақариб завқлар туйсун инсонлари

Орта берсин ўзбек элин имконлари

Истиқболга йўлдош бўлсун шараф-у шон

Саодатга ватан бўлсун Ўзбекистон.

Саодатга ватан бўлсун Ўзбекистон.

(Турдиали Пардаев, 1961- йил)

Турдиали ака Пардаев Ангрен шаҳрига туташ Оппартак қишлоғида яшайди ва бу қишлоқ ҳам алоҳида ўланга қизиққан аҳоли бўлиб, ота-

боболаридан қолган ўланларни ҳозиргача давом эттиришмоқда. Қишлоқ инсонлари қадимдан тўйларда, йиғинларда ўлан айтишган. Ушбу ўланда Ватан куйланади. Туғилиб ўсган юртга бўлган муҳаббат куйланади. Ватан ҳақидаги орзу-умидлар куйланади.

Ўланнинг ўзига хос хусусияти, асосан, тўйга бориб ўланга қатнашилганда ва тарафма-тароф бўлиб айтилганида намоён бўлади. Демак, ўлан ҳам қўшиқнинг қадимий тури бўлиб, асосан қишлоқ хўжалиги билан шуғулланувчи аҳоли орасида кенг тарқалган. [1, 181] Маросим қўшиқлари таркибига кирувчи ўланлар, “ёр-ёр”лар ривождаги дастлабки босқични ташкил этади. Ўланлар фақат тўйларда эмас, турли йиғин маросимларида ҳам айтилган. Ўлан айтиш кўпроқ кўчманчи чорвадорлар орасида кенгроқ тарқалган бўлиб, улар тарафма-тароф айтишув сифатида қўлланган. [3, 143]

Йигит:

Вой Наврўз бўлиб баҳонада сирлашайлик

Гапларима рози бўлсанг, кел яқинроқ

Ҳа эки ёрти бир бутун бўб бирлашайлик.

Қиз:

Ўлан айтиб тоғ-у тошдан изламагин,

Жавобини эштиб турсанг музламагин

Хўжалардинг қизига гап отиб қўйиб,

Сулувларди Тўйтепадан изламагин.

Йигит:

Кўп қизлардинг орасидан сойлаб кетай,

Вой отамди ҳам овзини мойлаб кетай,

Хўжа қизин бошқасига кўнгил човмас,

Майли десанг кўнглим сенга бойлаб кетай.

Қиз:

Ҳар кимсанинг ўз баҳори ёзи бўлса,
Шу гапингга қани отам рози бўлса,
Қурамадан танлаганим сен бўлдингми?
Танлаб-танлаб учраганим този бўлса.

Йигит:

Қурамани товларини йўли тошли,
Ҳаёлимди ўғирлаган қалам қошли,
Шу қаламқош ишқида мен бўлдим сарсон
Неча йилки саргардонман, кўзим ёшли.

Қиз:

Ўлан ўлан деганда ўлаверма
Ўланнинг ўртасини бўлаверма,
Ўланнинг ўртасини бўлаверсанг
Шинғириб олдимга келаберма.

(Кимёхон Қосимхонова 1977- йил, Турдиали Пардаев)

Ўланларнинг тематик доираси кенгдир. Уларда ишқда вафодорлик, ёр висолига муштоқлик мотивлари етакчилик қилади. [3, 144] Ўланларда хазиломуз жиҳатлар етакчилик қилади ва ўланда чекловлар бўмайди, яъниким, киши кўнглига келган сўзни ўлан баҳона тўкиб солади.

Қураманинг чўққисида қори бўлар,
Мард йигитни юрагида ори бўлар
Ўлан айтар бўлса агар тараф-тараф
Қўлида соз дўмбираси, тори бўларе.

Чотқол, Қурама бизнинг овул, Ангрен бошида

Қизларини ўсмаси бордур қошида

Ўланди уч кун айтсам дам тортмайин

Ўтирасиз, қимирламай ёнбошимдае.

Чотқолсойнинг этагида шувоқ битар,

Тепкиланган хирмонини товук титар,

Енгаман деб ўзингга бино қўймае

Бизнинг ўлан тўрт кечага базўр етаре.

Бундай қараб далазорда пушта кўрдим

Ўтирганлар мардлигини тушда кўрдим

Соясида ухлаб қопсиз сассиқўтние

Чайналасиз маст туядей тушда кўрдиме.

Ангренни йўлидан дов деб чиқдим

Кўп одамли даврага дов деб чиқдим

Эркаксанку оғагинам, ҳалоллаб юр

Писиллатмай ўлан айт соғ деб чиқдим ҳей.

Олти жигит ичида отинг турсин

Кўзачага сув қуйдим тиниб турсин

Чиндан суйиб чақирсанг мен борайине

Ёлғон билан чақирсанг аптинг курсиней.

Яйловингди Ангрендан нари дийди

Сизни кўрган париларни зўри дийди

Ўзбегимда ўлан бор деб келиб эдик

Қиз ўланни йигитларга дори дийди ҳей.

(Шодиева Сановбар, 1962- йил)

Ўланда чорвачилик учун муҳим бўлган тоғ-тош, қир, сой, яйлов, йилқи, қўй-қўзи, турли ўсимликлар, ов қуши ва сайроқи қушларнинг номлари кўп келади. Бу хусусият мазмуннинг бойишига, образнинг ёрқинлигига, қўшиқнинг таъсирчанлигига хизмат қилади, чунки халқнинг турмуш, тирикчилик шароити, меҳнати кўз ўнгимизга келиб туради. [1, 162] Хусусан, ўланда ҳам, Қурама, Чотқол, Ангрен, Чотқолсой каби жой номларини, сассиқўт каби ўсимлик турларидан моҳирона фойдаланилганини кўришимиз мумкин. Шу билан бирга, халқ оммасидаги ишонч, эътиқод, орзу-армон, қайғу ва шодлик ўланга хос бир йўсинда акс эттирилади. [1, 162]

Ўланни, биз айтамыз, айтамыз

Ёзгини сақлаб қўйиб, қиш айтамыз

Овулга ўланчининг зўри келсае

Ўланни ўланчидан соз айтамыз.

Ўлан айтсам ўланчи дейди мени

Йўлда ётсам оч бўри ейди мени

Тонггача ўланни толмай айтсамов

Бошинг **егир** ўланчи дейди мени.

Из бўламыз деганда из бўламыз,

Мунчоқ тоқсак ойдаин қиз бўламыз

Танимасанг ўзимни таништирае

Ангреннинг ўланчиси биз бўламыз.

Гўштлисойинг сой экан ўрлаб келдим

Шамоли йўқ сой экан терлаб келдим

Мен билан айтишманг ой арптошо

Беш юз ўлан қоғозга мўллаб келдим.

(“Шош Илоқ маржонлари” фольклор жамоаси.)

Ўлан айтишдан мақсад кўпнинг кўнглини олиш, тўйни қизитиш, кўнгилдагиларни изҳор этиб, дунёнинг иссиқ-совуғи, аччиқ-чучуғи билан ёшларни таништириш экан, тўйга келиб ўлан айтмасликнинг яхши эмаслиги айтилиб, ўланга хос турли-туман йўллар билан танқид қилинади. [1, 174]

Кўриб турганимиздек, ўлан халқимизнинг нодир хазинаси бўлиб, юртимизнинг кўплаб ҳудудларида ва ушбу мақолада баён этилган Оҳангарон воҳасида ҳам учрайди. Ушбу ўланларда туғилиб ўсган юртига муҳаббат, элига, халқига алқов каби хусусиятлар асосий вазифани бажарган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Музайяна Алавия “Ўзбек халқ маросим кўшиқлари”, Тошкент: Ўзбекистон “Фан” нашриёти, 1974. 162. 163. 174. 181
2. Рўзиева Ситора “Ўзбек халқ кўшиқларининг жанрий хусусиятлари”, академик даражасини олиш учун ёзилган диссертация, Тошкент: 2018. 54
3. Сафаров Охунжон: “Ўзбек халқ оғзаки ижоди”. Тошкент: “Муסיқа” нашриёти, 2010. 71, 144, 1 43.
4. Совет даври халқ кўшиқлари. Тошкент, Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1983. 5
5. Ўзбекистон тарихи телеканали, “Бир қишлоқ тарихи” кўрсатуви, 19.08.2022
6. Маҳаллий аҳоли вакиллари.